

กัมมธารยะ บทนามทั้ง ๒ มีวิภัตติและวจนะเสมอกัน	
- วิเสสนบุพบท	บทหน้าเป็นคุณนาม บทหลังเป็นนามนาม มักมีคำแปลว่า “ผู้/ตัว/มี/อัน...” อยู่ระหว่างศัพท์ <ul style="list-style-type: none"> • มหนโต ปุริโส <u>มหาปุริโส</u> บุรุษใหญ่
- วิเสสนุตตรบท	บทหน้าเป็นนามนาม บทหลังเป็นคุณนาม มักมีคำแปลว่า “ผู้/ตัว/มี/อัน...” อยู่ระหว่างศัพท์ <ul style="list-style-type: none"> • สโตโต วิเสโส <u>สโตตวิเสโส</u> สัตว์วิเศษ
- วิเสสนโนภยบท	คุณนามทั้งสองบท ควบด้วย จ ศัพท์, ในวิเคราะห์แปลว่า “ด้วย”, ในบทสมาสแปลว่า “ทั้ง...ทั้ง...” <ul style="list-style-type: none"> • สิตถจ สมภูฏญจ <u>สิตถสมภูฏ</u> (ฐาน) (ที่) ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง
- วิเสสนุปมบท (อุปมาบุพบท) (อุปมานุตตรบท)	มีบทวิเสสนะเป็นอุปมา ประกอบด้วย อิว ศัพท์ มีคำแปลว่า “...เพียงตั้ง...” (เป็นสมาสนามโดยมาก) <ul style="list-style-type: none"> • กาโก อิว สุโร <u>กาโกสุโร</u> (นโร) (คน) กล้าเพียงตั้งกา • นโร สีโท อิว <u>นโรสีโท</u> นระเพียงตั้งสีหะ
- สัมภวานบุพบท	บทหน้าประกอบด้วย อิติ ศัพท์ มีคำแปลว่า “ว่า...” บทหลังเป็นนามนาม <ul style="list-style-type: none"> • สโตโต อิติ สญญา <u>สโตตสญญา</u> ความสำคัญว่าเป็นสัตว์
- อวธารณบุพบท	บทหน้าประกอบด้วย เอว ศัพท์ มีคำแปลว่า “คือ...” บทหลังเป็นนามนาม (เป็นสมาสนามโดยมาก) <ul style="list-style-type: none"> • พุทโธ เอว รตนิ <u>พุทธรตนิ</u> รัตนะคือพระพุทเจ้า
- นบุพบท	มี น ศัพท์เป็นบทหน้า มีคำแปลว่า “มิใช่..., ไม่ใช่...; เป็น...หาไม่ได้, ไม่เป็น...” บทหลังเป็นนามนาม <ul style="list-style-type: none"> • น มนุสโส <u>อมนุสโส</u> (อัย สโตโต) (สัตว์นี้) มิใช่มนุษย์ น อริโย <u>อนริโย</u> (อัย ชโน) (ชนนี้) มิใช่พระอริยะ
ทิกุ (สมาหาร) (อสมาหาร)	บทหน้าเป็นปกติสังขยา (๑-๙๘) บทหลังเป็นนามนาม <ul style="list-style-type: none"> • ตโย โลกา <u>ติโลก</u> โลก ๓ • จตสุโส ทิสา <u>จตุททิสา</u> ทิศ ๔ ท.
ตัมปุริสะ (มีขณเฑโลก)	บทหน้าเป็นนามนามลงวิภัตติตั้งแต่ทุติยา-สัตตมมี มีคำแปลอายตนิบาต (ซึ่ง, ผู้, ...) (เป็นสมาสนามโดยมาก) <ul style="list-style-type: none"> • สุขุ ปโตโต <u>สุขุขปโตโต</u> (ปุริโส) (บุรุษ) ถึงแล้วซึ่งสุข • อสเสน (นียุตโต) รโถ <u>อสรโร</u> รถมียมแล้วด้วยม้า
ทวันทวะ (สมาหาร) (อสมาหาร) (บุพเพกเสส-อสมาหาร)	นามนาม ๒ บทขึ้นไปควบด้วย จ ศัพท์, ในวิเคราะห์แปลว่า “ด้วย” ในบทสมาสแปลว่า “และ” <ul style="list-style-type: none"> • ปโตโต จ จีวรญจ <u>ปโตตจีวร</u> บาตรและจีวร • สาริปุโตโต จ โมคคัลลานา จ <u>สาริปุโตตโมคคัลลานา</u> พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท. • สาริปุโตโต จ โมคคัลลานา จ <u>สาริปุตตา</u> พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.
อภัยยภาวะ (อุปสัคคบุพพะกะ) (นิปาตบุพพะกะ)	ในบทสมาส บทหน้าเป็นอุปสัค/นิบาต แปลบทหน้าก่อน บทหลังเป็นนามนาม <ul style="list-style-type: none"> • นครสส <u>สมิปี อุปนคร</u> ที่ใกล้แห่งเมือง • นครสส <u>อนโต อุโนตนคร</u> ภายในแห่งเมือง
พหุพพิท (ตุลยาธิกรณ) (ฉัญฐี-ภินนาธิกรณ)	มีคำแปลว่า “มี” ขึ้นต้นสมาส (ยกเว้น สหบุพบท พหุพ.) <ul style="list-style-type: none"> • กตํ ปุณญํ เยน, โส <u>กตปุณญ</u> (ปุริโส) มีบุญอันทำแล้ว. เป็นคุณนามบทหนึ่ง นามนามบทหนึ่ง วิภัตติวจนะเสมอกัน • อสิ ทตเถ ยสส, โส <u>อสิทตเถ</u> (โยโธ) มีตาบในมือ. นามนาม ๒ บท มีวิภัตติต่างกัน
- นบุพบท	มีคำแปลว่า “ไม่มี, มี...หาไม่ได้” (นตถิ) <ul style="list-style-type: none"> • นตถิ ตสส ปุโตโตติ <u>อปุตโตโก</u> (ปุริโส) ไม่มีบุตร
- สหบุพบท	มีคำแปลว่า “เป็นไปกับด้วย...” (สท ศัพท์) บทสมาสมักลบ ท. (แปลโดยอรรถ: พร้อมทั้ง..., พร้อมด้วย..., มี...) <ul style="list-style-type: none"> • สท ปุเตตน โย วตตตติติ <u>สปุเตโต</u> (ชโน) เป็นไปกับด้วยบุตร
- ฉัญฐีอุปมาบุพบท	มีบทวิเสสนะเป็นอุปมา ประกอบด้วย อิว ศัพท์ มีคำแปลว่า “มี...เพียงตั้ง...แห่ง...” <ul style="list-style-type: none"> • สุวณฺณสฺส วณฺโณ <u>อิว วณฺโณ</u> ยสส, โส <u>สุวณฺณวณฺโณ</u> (ภควา) มีวรรณะเพียงตั้งวรรณะแห่งทอง

ตัวอย่างสมาสแต่ละประเภท

สมาสที่มีคำขีดเส้นใต้ หมายถึงเป็นสมาสนาม(นาม) และมีบทหน้าหรือบทหลัง นั้นๆ เป็นประธานของสมาส และแปลบทนั้นก่อนสมาสที่เหลือเป็นสมาสคุณ(นาม) มีอัญญาบท (ศัพท์ในวงเล็บ) เป็นประธาน และแปลก่อนศัพท์ในสมาส. ทิวาทสมาสเป็นประธานทุกบท แปลบทท้ายสุดก่อน

กัมมธารยะ

- วิเสสนบุพบท	มหนโต ปุริโส	<u>มหาปุริโส</u>	บุรุษใหญ่
- วิเสสนุตตรบท	สตโต วิเสโส	<u>สตตวิเสโส</u>	สัตว์วิเศษ
- วิเสสโนภยบท	สีตลยจ สมภูณยจ	<u>สีตสมภูณัฐ</u> (ฐานัน)	(ที่) <u>ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง</u>
- วิเสสโนปมบท (อุปมาบุพบท)	กาโก อิว สุโร	<u>กาทสุโร</u> (นโร)	(คน) <u>กล้าเพียงดั่งกา</u>
	(อุปมานุตตรบท) นโร สิว อิว	<u>นรสิโห</u>	<u>นระเพียงดั่งสีหะ</u>] เป็นสมาสนามโดยมาก
- สัมภวานบุพบท	สตโต อิติ สณญา	<u>สตตสณญา</u>	ความสำคัญว่าเป็นสัตว์
- อวธารณบุพบท	พุทโธ เอว รตนัน	<u>พุทธรตนัน</u>	รัตนะคือพระพุทธรเจ้า (เป็นสมาสนามโดยมาก)
- นบุพบท	น มนุสโส	<u>อมนุสโส</u> (อัย สตโต)	(สัตว์นี้) <u>มิใช่มนุษย์</u>

ทิกุ (สมาหาร)	ตโย โลกา	<u>ติโลกัง</u>	โลก ๓
(อสมาหาร)	จตสโส ทิสา	<u>จตุททิสา</u>	ทิศ ๔ ท.

ตปปุริสะ	สุขัม ปตโต	<u>สุขปตโต</u> (ปุริโส)	(บุรุษ) <u>ถึงแล้วซึ่งสุข</u>
(มัจฉะโลป)	อสนเสน (นียุตโต) รโถ	<u>อสนสรโถ</u>	<u>รถเทียมแล้วด้วยม้า</u>] เป็นสมาสนามโดยมาก

ทวันทวะ	(สมาหาร) ปตโต จ จีวรณจ	<u>ปตตจีวรัน</u>	บาตรและจีวร
	(อสมาหาร) สาริปุตโต จ โมคคัลลาโน จ	<u>สาริปุตตโมคคัลลانا</u>	พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.
	(บุพเพกเสส)(อสมาหาร) สาริปุตโต จ โมคคัลลาโน จ	<u>สาริปุตตา</u>	พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.

อภัยยิภาวะ	(อุปสัคคบุพพะกะ) นครสส สมิป	<u>อุปนครัน</u>	ที่ใกล้แห่งเมือง
	(นิปาตบุพพะกะ) นครสส อนโต	<u>อนโตนครัน</u>	ภายในแห่งเมือง

พหุพพิท	(ตุลยาธิกรณ) กตัม ปุณญัน เยน, โส	<u>กตปุณญัน</u> (ปุริโส)	<u>มีบุญอันทำแล้ว</u>
	(ภินนาธิกรณ) อสิ หตเถ ยสส, โส	<u>อสิหตโถ</u> (โยโร)	<u>มีดาบในมือ</u>
	(อันตโลป) ปณจสตานิ ปมาณานิ เยสั, เต	<u>ปณจस्ता</u> (ภิกขุ)	<u>มีร้อย ๕ เป็นประมาณ (=ปณจสตปมาณา)</u>
- นบุพบท	<u>นตถิ</u> ตสส ปุตโตติ	<u>อปุตโตโก</u> (ปุริโส)	<u>ไม่มีบุตร</u>
- สหบุพบท	<u>สท</u> ปุตเตน โย วตตตติ	<u>สปุตโต</u> (ชโน)	<u>เป็นไปกับด้วยบุตร</u>
- ัญญูอุปมาบุพบท	สุวณณสส วณณโณ อิว วณณโณ ยสส, โส	<u>สุวณณวณโณ</u> (ภควา)	<u>มีวรรณะเพียงดั่งวรรณะแห่งทอง</u>

สำเนียงวิเสสนะ ผู้..., ตัว..., มี..., อัน...

ผู้... ใช้กับบุคคล อุ. ภิกษุผู้ฉลาด	ตัว... ใช้กับสัตว์(ดิรัจฉาน) อุ. ช้างตัวประเสริฐ (หตถินาโค)
มี... ใช้ได้ทั่วไป	อัน... ใช้กับสิ่งที่ไม่ใช่บุคคล สัตว์ เช่น สิ่งของ, นามธรรม อุ. ปราสาทอันงาม, ธรรมอันเลิศ

การสังเกตเพื่อกำหนดประเภทของสมาส	
๑. สังเกตจากคำแปลบทสมาส และ/หรือ คำแปลในรูปวิเคราะห์	มัจฉะโลป ลบศัพท์ในท่ามกลาง
๒. สังเกตจากศัพท์บาลีในบทสมาส และ/หรือ ศัพท์ในรูปวิเคราะห์	อันตโลป ลบศัพท์ที่สุด (ศัพท์หลัง)
	บุพเพกเสส (ลบ)เหลือศัพท์ต้นศัพท์เดียว